M. TULLII
CICERONIS

OPERA

M. TULLII CICERONIS

TRIUM ORATIONUM

PRO SCAURO PRO TULLIO PRO FLACCO

PARTES INEDITÆ

CUM ANTIQUO SCHOLIASTE ITEM INEDITO

AD ORATIONEM PRO SCAURO

INVENIT RECENSUIT NOTIS ILLUSTRAVIT

ANGELUS MAIUS

BIBLIOTHECÆ AMBROSIANÆ A LINGUIS ORIENTALIBUS.

ROMÆ

TYPIS CAROLI MORDACCHINI

APUD HÆREDES RAGGI BIBLIOPOLAS

1814.

IACOBO COMITI MELLERIO
LONGOBARDICAE DITIONIS
CAESAREO QUINDECEMVIRO GUBERNATORI
SUMMO AERARII PRAEFECTO
ALMAE URBIS MEDIOLANENSIS
LEGATO AD CAESAREM
CIVI OPTIMO

Præclara tua dignitas fecit, meumque singulare erga te studium, ut quæ mihi nuper, multo quidem pretiosissimæ sed diu perditæ Ciceronis reliquiæ in Ambrosianis Codicibus deprehensæ sunt, eas ego non alii quam tuo nomini inscriptas edere vellem. Etsi autem nativus quidam animi pudor, & dudum sponte susceptum propositum vehementer te, quominus hoc a me litterarium munus exciperes, deterrebant, victus tamen tum meis precibus es, tum rei etiam, ut puto, insigni nobilitate atque præstantia. Et re quidem vera

(fidenter dicam) quodnam hoc tuum fuisset, Vir summe, iudicium, quae sententia, quae mens? si dum bonas litteras cunctasque artes liberales tanto amore prosequeris, Principem ipsum pene omnium studiorum sub tua auspicia venientem repulisses. Hoc praesertim tempore, quo propter gravissimas tractationes tibi a Patria commissas, dux tibi quidam et auctor opus est, consiliorumque et operum moderator: qui si ex omnibus unus optandus sit, quem cum Tullio conferre possis, non habebis. Hic enim vir ex omnibus romanis ingeniis sapientiae maxime prudentiaeque ornamentis abundavit. Hic est qui togatus consul divina animi vi, profundoque mentis consilio et leges optimas tulit, et tranquillitatem publicam fovit, et impiorum audaciam infregit, eamque dominationem, cujus fines tot fortissimi imperatores terrae et caeli regionibus terminaverant, ipse unus prope inermis a nefario coniuratorum conatu tutatus est. Iam Tullianae mentis imago in eius praesertim orationibus extat, in quibus ille adeo suorum consiliorum genus explicat, adeo optimae guber-

nationis formam constituit, ut qui præstantissimus reipublicæ præses fieri volet, is rem abunde confecerit, si suas agendi cogitandique rationes ad Tullianum exemplar conformaverit. Cuinam igitur opportunius, quam tibi, nondum vulgatas Ciceronis Orationes dicarem? Quippe in maximo bello, quo Europa universa nuper convulsa est, quum hæc etiam nobilissima Patria intestinis repente motibus concuteretur; tu, Vir amplissime, in eorum Optimatum numerum lectus es, qui more scilicet veterum consulum videretis ne quid respublica detrimenti caperet. *Quo sane tempore quam tu ex animo patriam amares, cuncti perspexerunt. Nam si quisquam fuit unquam remotus tum natura tum etiam voluntate a publicis negotiis, ab honorum decoramentis, atque a strepitu et sermonibus vulgi, is profecto tu es. Testis est præterita vita, in qua semper ea studia secutus, ex quibus communis utilitas nasci posset, ipsos tamen magistratus, et publica munera per se nunquam putaveris expetenda. Cum vero te Patria concordi claroque voto, ut se protege-*

res, invocavit, huius tu neque auctoritatem negligere, neque iudicium non sequi, neque iussa detrectare ausus es. Igitur ad clavum reipublicæ cum Sociis sapientissimis sedens, in id totus incubuisti, ut animorum æstus lenitate compesceres, populum acerbissimis tributis liberares, infinitam peccandi licentiam coerceres, calamitosorum iniurias vindicares, nulla in re ab religione officii deflecteres. Ecce autem cum Patria de communi consilio legatos ad CAESAREM DOMINUM *et* REGEM NOSTRUM *destinaret, tua rursus opera in splendidissimo munere expetita est. A qua utinam legatione tum re feliciter gesta, tum celeriter etiam redeas! Nam discedens quidem incredibili nos affecisti desiderio tui. Interea hoc a me, Vir amplissime, et optime, cape munusculum: ex quo, quanti te faciam, probe cognosces, quandoquidem id tibi exhibeo, quo melius in præsenti nihil habeo. Vale.*

DE CICERONIS FRAGMENTORUM NUPERA INVENTIONE

DISSERTATIO

Latinae eloquentiae principem Ciceronem vel eo maxime nomine mirari soleo, quod quum in occupatissimo ambitionis cursu atque in cunctis paene reipublicae muneribus ab ineunte aetate versatus sit, tantum nihilominus otii tot scribendis operibus suppeditare potuerit. Quid enim est in omni varietate bonarum artium atque litterarum, quod ille caelesti fretus ingenii vi, mirabilique elocutionis ornatu, cum sua laude immortali non attigerit? Philosophiam, quum ea nullis prope scriptis illustrata apud latinos iaceret, primus Cicero erexit, et plurimis editis voluminibus felicissime excoluit: in quo videlicet picto et expolito scribendi genere cum doctrinae praestantiam ac sanitatem, tum omnes verborum, omnes sententiarum inligavit lepores. Iam et politicam rem et historicam et poeticam sapienter eleganterque tractavit. Sed ante omnia, quodque caput in eo fuit, artem oratoriam non modo scriptis dè ea praeceptis nobilissime docuit, verum etiam dictis orationibus ita expressit, ut vivens fulgere et tonare et omnino regnare in iudiciis visus sit; apud posteros autem Cicero non iam viri romani, sed ipsius eloquentiae nomen videatur.

Ex tot orationibus tamen, quibus vir disertissimus romanum forum personuit, multas invida aetas aut corrupit aut mutilavit, multas funditus sustulit, plurium denique, ut credibile est, memoriam ip-

sam abolevit. Nam fuit quoddam tempus tenebricosum et barbarum, quo Longobardis Italiam tenentibus, romanoque imperio per socordiam principum et fortunae inconstantiam deleto, omnis bonarum artium lux, omnis litterarum gloria extincta est. Tunc etiam in illa pretiosa volumina, quae tot eruditorum hominum manus elaboraverant, ubi tot ingeniorum divitiae latebant, miserrimâ caede saevitum est. Rapidis urebantur flammis litteratorum longae vigiliae, situ tenebrisque marcebant clarissima artium lumina, ad tabernas denique et deterrimos usus doctissimae membranae veniebant. O conditiones miseras regnorum atque nationum! Illi scilicet Itali, quibus summam copiam ingenii, facultatemque dicendi natura largita est, qui Plautos, Tullios, Virgilios, Flaccos, Livios paucis ante saeculis ex sese genuerant, qui omnem graecarum litterarum atque artium laudem una cum rerum imperio ad se transtulerant; nunc demum tantis barbariae fluctibus obruti sunt, ut apud ipsas exteras gentes inscitiae invidia infamiaque flagrarent. Igitur apud nos squaluere gymnasia, forum luxit, subsellia atque iudicia siluerunt: infinita demum librorum supellex, fractis plane ac deiectis Italorum ingeniis, ad occiduas et boreales nationes avecta est.

Verum inter tot genera cladium, quibus Veterum scripta perierunt, haud scio an illa praecipua dicenda sit; quod quum ad summam bonarum artium ignorantiam, extrema etiam fortunarum penuria accessisset, membranarum vetus scriptura aut scalpro rasa aut ablutione depulsa est, quo nimirum novae scriptioni locus in eodem volumine

pararetur. Quae res cum sit veritate certissima, ne fide tamen paene incredibilis videatur, reputandum est idem quodammodo et nummis et picturis et statuis et universae architectorum arti accidisse. Nam et recusos nummos, et tabulas interpolatas, et signa refecta, et aedificia alienis usibus accommodata quis demum ignorat? Sed ut in scriptura sistamus, apud Graecos, quos serius barbaries corripuit, saeculis demum infra duodecimum a Christo nato ea pestis in libros grassata est (1). Verum apud latinos iam inde a septimo saeculo rescriptos Codices haud raro reperies. Itaque praestantissimi aureae aetatis scriptores ineptissimis rudis aevi commentis saepe decesserunt. Quos in Codices siquando incidas, vel ipsi ingentes et pulcherrimi antiquae scripturae ductus, qui sub nova barbarica sparsim se produnt, quantum inter utrumque opus intersit, tibi facile ostendent. Sed enim et illud fatendum est, plerosque rescriptos codices christiana argumenta, immo ipsos divinos Libros excepisse, quorum materiam etsi ob religionis amorem exosculamur, eam tamen vacuas membranas multo mallemus occupasse. Quam ob rem plane non video, cur religio apud aequos homines invidiam contrahat. Tot mirandas Veterum lucubrationes obruere, fuit, confiteor, magnum crimen, ingens pernicies, facinus impudens, iniuria non ferenda. Verum enimvero quum nullo unquam christianae legis mandato, sed temporum potius inscitiâ et miseriâ id effectum sit, siquis nihilominus religioni

(1) Montfaucon Palaeogr. Graec. p. 319.

id vitio vertit, aut plane is desipit, aut intestina aliqua acerbitate laborat.

Sed ne nimium multa generatim complectamur, atque ut ad illud quod propositum est, deflectat oratio; scrutanti mihi Ambrosianae Bibliothecae forulos antiquissimum Codicem occurrisse aio, quem quum diligentius tantae vetustatis aspectu perculsus considerarem, sensi protinus esse unum ex iis qui, ut dixi, rescripti vocantur. Atque hîc originem tanti Codicis altius repetere, non ingratum fore lectoribus arbitror. Inter Apenninos montes in Liguria ad locum qui Bobium etiam antiquitus nuncupatus fertur, divus Columbanus anno post Christum natum DCXII. Benedictinorum claustrum fundavit (1). Ea porro Familia non morum tantummodo sanctimonia, verum etiam litterarum scientiarumque studio, quantum tempora patiebantur, insignis evasit (2). Ei coenobio studiisque monasticis praefuit saeculo post Christum X. Gerbertus Gallus, qui deinde romanam Sedem cum Silvestri II. nomine tenuit: vir temporibus suis plane superior, mathematicae rhetoricae musicae medicinae omniumque paene disciplinarum prudentissimus (3). Quum igitur illud Monasterium in mediis Italorum tenebris, aliqua litterarum luce collustraretur, librorum supellectile carere non potuit. Bobiensis Bibliothecae Catalogum saeculo forte X. scriptum Luduvicus Muratorius publici iuris

(1) Mabillon Annal. Bened. T. I. p. 296. Ughelli *Ital. Sacr.* T. IV. p. 926.

(2) Tiraboschi Storia della Lett. Ital. T. III. p. 104.

(3) Idem eodem Tomo p. 204.

fecit (1): in quo bene longo Indice non rei sacrae solum scriptores, verum etiam Grammaticos, Historicos, Oratores, Poetas, et reliquae profanae litteraturae auctores non paucos deprehendas. Iam vero ineunte saeculo XVII. cum FEDERICUS CARDINALIS BORROMAEUS, cuius immortale nomen nulla unquam oblivio delebit, Ambrosianam Bibliothecam infinito sumptu fundaret, eamque conquisitis undique libris locupletaret, ad Bobienses in primis Codices animum intendit, missisque largis muneribus ita feliciter rem transegit, ut quidquid bonae frugis in eo pervetere Lyceo latebat, ad suos ambrosianos pluteos sevocarit.

In his igitur ego Codicibus, qui Bobienses inscribuntur, unum deprehendi, in quo Sedulii christiani poetae opera edita continentur, quem cum acutissima oculorum acie lustrarem, et sub posteriore scriptura priorem rimarer; o Deus immortalis, repente clamorem sustuli, quid demum video! En Ciceronem, en lumen romanae facundiae indignissimis tenebris circumseptum! Agnosco deperditas Tullii orationes, sentio ejus eloquentiam ex his latebris divina quadam vi fluere, abundantem sonantibus verbis uberibusque sententiis. Tituli quoque operum in margine codicis sese paulatim aperuerunt. Atque hic ego quantis laetitiis incessi, cum partes ingentes ineditas trium Ciceronis orationum deprehendi, *pro Scauro* nimirum, *pro Tullio*, et *pro Flacco*? Grandibus et pulcherrimis litteris ea constat scriptura, et in tres unaquaeque

(1) Antiquit. Ital. Med. Æv. T. III. Dissert. 43. p. 818.

pagella columnas distinguitur. Tum Oratio *pro Scauro* elegantissimis scholiis stipatur, quorum alia litteris quadratis vetustissimis etsi minutioribus exarata sunt, alia rudioribus quidem, sed eadem tamen antiqua, atque ab eodem, ut plane videtur, auctore profècta. Scriptorem horum scholiorum Asconium Paedianum fuisse suspicor. Nam et stylus, et naturalis quidam color, et totum genus scribendi id indicare videntur. Porro qui iampridem extat Asconii Commentarius in Orationem *pro Scauro*, non plane integer esse potest, quum ipsa Oratio paene tota ante nostram editionem desideraretur.

Et Codex quidem in praesenti est formae quae dicitur in 8.º, quia monachus Sedulii scriptor folia complicuit: quibus iterum explicitis, ad antiquam formam in 4.º liber redit. Iam ex his foliis ita restitutis sex habent partem Orationis *pro Scauro* cum scholiis, tria et dimidium *pro Tullio*, unum *pro Flacco*. Unum etiam particulam exhibet Orationis Tullianae *pro Cælio*, quae quum tota sit edita, nihil nobis reliquum fuit, nisi ut varias aliquot lectiones ex tam antiqua membrana proferremus. Iam quo definite saeculo prima Ciceronis scriptura in Codice fuerit exarata, quis indubiâ coniecturâ pronunciet? Ipsa recentior Sedulii scriptura miram sapit antiquitatem: et tamen inter se quantum hae differunt! Nos utriusque specimen coniunctim exhibebimus, ex quo siquis iudicet Ciceronis Scripturam ad II. aut III., Sedulii ad VIII. christiani aevi saeculum pertinere, is, non uno antiquario iudice, a veritate haud multum aberrabit. Certe hic Sedulii Codex ante saeculum X. in Bobiensibus pluteis

extitisse videtur. Namque in illo Catalogo, quem superius diximus a Muratorio editum, quatuor Sedulii libros videre est. Atqui hic, de quo loquimur, rescriptus Codex quatuor scilicet etsi mutilos continet Sedulii libros. Ergo hunc Codicem iam inde a vetustissima aetate Bobienses monachi possederunt: quin et iidem, ut credibile est, iam antiquas Ciceronis membranas rescripserunt, summumque Oratorem cum poeta non bono commutarunt. Verum temporibus barbaris irasci quid interest? Nostrae potius gratulemur aetati, cui Deus optimus maximus hanc laudem contulit, ut hi praestantissimi humanae mentis foetus ab oblivionis latebris nunc demum emergerent.

Equidem ad commendanda haec quae proferimus Opera, unum Ciceronis nomen satis esse videtur, cuius admiratio adeo mentes omnium occupavit, ut quidquid ab eo fluxit, id sine dubio optimum indicetur. Sed enim haec scripta qui legat, nemo ipsa per se non miretur. In Oratione *Scauriana* quam graviter Cicero, quam acerbe, quam diserte, quam invicte persequitur Sardos? Iam Arinis facinus in uxorem, pellicisque flagitia quantâ invidiâ atque infamiâ perfundit! Scaurianam causam concursu totius civitatis romanae defensam narrat Auctor Dialogi *de Caussis corruptae eloquentiae* (1). Oratio *pro Tullio* cum perutilem habet doctrinam iuris romani, tum oratoriae atque evidentissimae narrationis exemplar est. Denique quum edita Oratio *pro Flacco* inter praestantes merito habeatur, non

(1) Cap. XXXIX.

parum decoris nos eidem adiungimus, qui eius hiatum incommodissimum tollimus.

Atque ego quidem in his exeribendis Fragmentis gravem prorsus laborem exantlavi, dum evanidas litteras et posteriore scriptura obrutas fessis oculis consectarer, dum dispersas et mirum in modum perturbatas atque inversas pagellas ad iustum locum revocarem, dum denique non paucos etiam, quibus Codex laborat, errores probabili coniectura sanarem. Sed nulla esse potuit asperitas tanta, quae meam extingueret Tulliani thesauri detegendi cupiditatem. Immo laborem omnem atque molestiam fructus dulcissimus abunde compensat. Vos modo, candidi Lectores, exigui mei ingenii conatum boni consulite, et novis Tullii copiis ad vestra studia feliciter utimini.

M. TULLII CICERONIS

PARS INEDITA

ORATIONIS PRO SCAURO

CUM ANTIQUIS SCHOLIIS ITEM INEDITIS.

EDITORIS MONITUM.

In Editionibus brevissima excerpta extant Orationis Tullianæ pro Scauro, alia cum Asconii Commentario et argumento ab eodem confecto, alia ex variis Auctoribus collecta. Nos partem Exordii invenimus, Divisionem, et priora duo Orationis membra, et denique aliquot super his Scholia: quæ Scholia utrum Asconium parentem habeant, an alium quemvis e Veteribus, definire diserte non licet. Cæterum Asconii cogniti Commentarii hoc habent proprium, ut breviter et erudite textum explicent, historias et consuetudines romanas evolvant, ius lucide sapienterque declarent. Hæc omnia in his scholiis, qui leget, deprehendet. Ceterum quod hæc Scholia absint ab edito Asconii Commentario nemo miretur, nam et ipsius Orationis non nisi tenuissimæ particulæ cum Asconio servatæ sunt. Pereunte igitur textu nil mirum est periisse et Commentarium.

PARS ORATIONIS PRO SCAURO

CUM ANTIQUIS SCHOLIIS.

.... Non habuisti quod dares (1)? habuisse se dicit. Quis id sciet? quis id iudicavit non fuisse? Causam fingit fuisse. Quem refellemus? Potuisse non dare se: noluisse, ut ereptum esse diceret. Quæ potest eloquentia disputando ignoti hominis impudentiam confutare? Non agam igitur cum ista Sardorum conspiratione et cum expresso et coacto sollicitatoque periurio subtiliter, nec acu quædam enucleata argumenta conquiram: sed contra impetum istum illorum impetu ego nostro concurram atque confligam. Non est unusquisque mihi ex illorum acie protrahendus, neque cum singulis decertandum atque pugnandum. Tota est acies illa uno impetu prosternenda (*). Est enim unum maximum totius Sardiniæ frumentarium crimen (2), de quo Triarius

(*) *Scholium minutis rudioribus litteris.*
Hoc dicit: cum sint inpudentissimi testes, non debere singulis respondere sed universis simul.

(1) Puto agere Ciceronem de Frumento, quod iniuste exegisse in Sardinia Scaurus fortasse arguebatur. Vide notam sequentem. Et hæc quidem Oratio est de Scauro filio: cæterum de Scauro patre ad quem res frumentaria translata etiam fuit, vide Cicer. pro Sextio cap. XVII. et in Verr. Lib. III. cap. XC.
(2) Hinc prorsus apparet hanc Scauri causam partim saltem fuisse frumentariam, quod nondum liquebat. Nam Asconius

(1) omnis Sardos interrogavit: quod genus uno testimonii fœdere, et consensu omnium est confirmatum. Quod ego crimen antequam attingo, peto a vobis, Judices, ut me totius nostræ defensionis quasi quædam iacere fundamenta patiamini: quæ si erunt ut mea ratio et cogitatio fert, postea et constitutam illam accusationis partem pertimescam. Dicam enim primum (*) de ipso genere accusationis, postea de Sardis, tum etiam pauca de Scauro: tum denique ad hoc terribile et formidulosum frumentarium crimen accedam.

Quod est igitur hoc accusationis, Triari, genus? Primum ut inquisitum non ieris (2)

(*) *In margine scribitur*: Propositio.

---

in argumento edito tantum dicit: „ Ex prætura Scaurus Provinciam Sardiniam obtinuit, in qua neque satis abstinenter „ se gessisse existimatus est, et valde arroganter „. Liber tertius Ciceronis in Verrem totus est de re frumentaria in Sicilia. In quibus igitur capitibus Tullius Verrem toto eo libro pro Siculis accusavit, in iisdem fere hac Oratione Scaurum contra Sardos defendisse puto. Et bene paulo infra hæc causa Sardiniensis a Cicerone comparatur cum Sicula, siquidem idem Tullius in Oratione Pompeiana cap. XII. Sardiniam et Siciliam inter frumentaria subsidia reip. numerat. Iam præfecti rei frumentariæ dicebantur, quibus cura erat conquirendi in provinciis frumenti quod in horrea publica conveheretur: quod munus quantis criminibus esset obnoxium, facile patet. De frumento decumano, empto, et æstimato, deque fraudibus in his exactorum, vide sis jam laudatum Librum III. in Verrem.

(1) Nomen Accusatoris, de quo Asconius in argumento Orationis edito.

(2) Reprehendit Cicero Triarium accusatorem, qui damnari Scaurum vellet, licet in Sardiniam ad inquirendum non ivisset. Quod de eodem Triario narrat etiam Asconius in argumento.

quæ fuit ista tam ferox tam explorata huius opprimendi fiducia? Pueris nobis audisse videor Vælium libertinum hominem, dum vices (1) gerit patroni, in ius nomen Quinti Muttonis hominis sordidissimi detulisse: a quo cum quæreretur (2), quam provinciam aut quam diem testium postularet, horam sibi octavam, dum in foro bovario inquireret, postulavit. Hoc tu idem tibi in Æmilio Scauro putasti esse faciendum. Atqui hominis prudentis natura, callidi usu, doctrina eruditi, tamen ego mihi provinciæ causam in provincia ipsa cognoscendam putavi (3). An ego querellas (4) atque iniurias . . . .

. . . *ha*litu (5) Ætnam ardere dicunt; sic Verrem operuissem Sicilia teste tota tuo Coperendinastium (6) teste producto. At quo teste, Di

---

(1) Locus in codice corruptus sic habet: „ cum vices geri„ tur patroni iniurias nomen inquit Muttonis etc. „. Lucem aliquam affert huic loco Cicero ipse in Fragm. Orat. pro Fundanio cum ait: *Non modo hoc a Villio Annale, sed vix mehercule a Q. Mutone factum probari potest.*

(2) Codex *quæretur*.

(3) Meminit causæ Verrinæ, ad quam cognoscendam Cicero inquisitionis tempus in Siciliam postulavit dies cx. ut narrat Asconius in Argumento Actionis I. in Verrem.

(4) *Quærella* pro *querela* scribitur constanter in hoc et aliis antiquissimis Codicibus quos vidi. Sed diphthongum tollendam puto propter brevem quantitatem, duplicem *l* retinendam propter Codicum et aliquot etiam Inscriptionum auctoritatem. Sic in antiquis Codicibus Ambrosianis sæpe vidi *eutella*, *medella*.

(5) In Ciceronis textu nos raro admodum litteras aut verba supplemus, eaque ipsa charactere diverso et macriore semper distinguimus, ut hic priores duas litteras vocabuli *ha*litu.

(6) *Coperendinastium* Urbem (si ita intelligendus est locus) in Sardinia non vidi memoratam apud Geographos veteres. Codex ita habet, sed corrigatur *comperendinantium*.

immortales! non satis quod uno, non quod ignoto, non quod levi. Etiamne Valerio teste primam actionem confecisti? qui patris tui beneficio civitate donatus gratiam tibi non inlustribus officiis, sed manifesto peiurio (1) retulit. Quod si te omen (*) nominis vestri forte duxit, nos tamen id more maiorum, quia faustum putamus, non ad perniciem, verum ad salutem interpretamur. Sed omnis ista celeritas ac festinatio, quod inquisitionem, quod priorem actionem (3) sustulisti, illud patefecit

(*) *Scholium minutis rudioribus litteris.*
Aput (2) antiquos omn. . . . *mos fuit*, ut etiam ex nominibus sumerentur auspicia. Unde aput eos consul factus si coepisset colligere milites et novum sibi exercitum scribere, laborabat ut haec duo nomina prima induceret: et si non fuissent his nominibus homines, fingebantur. Necesse enim erat ut haec nomina prima essent in exercitu propter omen, Valerius, Statorius. Ex Valeri autem nomine hoc omen trahebatur ut valeret exercitus, ex Statori ut staret. Dicit Cicero: forte tu ideo primum testem induxisti illum propter omen, ut valeret accusator. Et quoniam hoc nomen faustum semper a maioribus putatum, ad salutem magis debere valere, non ad perniciem.

(1) A *peiero peiurium*. Pagina 3. tamen *periurio*.
(2) *Aput* pro *apud* constanter fere lego in hoc et aliis antiquis Codd.
(3) Iudicia pæne omnia apud romanos in duas actiones dividebantur. Siquidem lex erat, ut post primam actionem secunda posset institui, in qua iterum actâ causâ, demum sententia ferretur. Utriusque exemplum est in Verrinis. Nam post primam actionem fingit Cicero adesse in iudicio Verrem comperendinatum, ideoque in eum secundam actionem intendit quinque libris constantem. Videndus Sigonius de Iudiciis Lib. II. cap. XIII-XXI.

et inlustravit, quod occultum tamen non erat, non esse hoc judicium judicii, sed comitiorum consularium causa comparatum (1). Hic ego Appium Claudium consulem fortissimum atque ornatissimum virum, mecumque, ut spero, fideli in gratiam reditu firmoque conjunctum (2) nullo loco, Iudices, vituperabo. Fuerant enim eæ partes aut ejus quem id facere dolor et suspicio sua coegit, aut ejus qui has sibi partes depoposcit. Quod aut non animadvertebat quem violaret, aut facilem sibi fore reditum in gratiam arbitrabatur. Ego tantum dicam quod et causæ satis, et in illum minime durum aut asperum possit esse. Quid enim habet turpitudinis Appium Claudium M. Scauro esse inimicum? Quid? avo Appius (3) Africano non fuit? Quid mihi ipse idem iste (4)? Quid ego illi? quæ inimicitiæ dolorem utrique fortasse aliquando, dedecus vero certe numquam attulerunt. Successum (5) decessor invidit, et

---

(1) Hoc dicit Cicero: Triarium eam dicam Scauro impegisse ut eum consulatu, quem petebat, excluderet. Quod confirmat Asconius in argumento.

(2) De simultatibus et reconciliatione Ciceronis cum Appio Claudio vide epistolas plures Libri III. ad Familiares. Et quidem pro Milon. XXVII. scribit Cicero: *Appium fratrem (P. Clodii) hominem mihi coniunctum fidelissima gratia.*

(3) Ita forte videtur in Codice: sed in dubia lectione non moror. Cicero de Provinc. Consul. VIII. scribit Tiberium Gracchum patrem, fuisse inimicissimum Africani. Sed *Tiberii Gracchi* nomen prorsus non est in hoc Codicis loco. Sunt autem in Codice dubiæ lectionis ea verba, quibus nos puncta subscribimus.

(4) Nempe Appius Claudius.

(5) Appius Claudius consulatum gessit anno Urbis DCC. cui ne Scaurus succederet excitata hæc causa dicitur, favente adversariis ipso consule Appio Claudio. Ergo causa non anno DCIXC. ut in nonnullis editionibus dicitur, sed DCC. orata est.

voluit eum quam maxime offensum, quo magis ipsius memoria excesserat. Res non modo non abhorrens a consuetudine, sed usitata etiamnum et vulgata. " Neque (1) vero " hæc ipsa cotidiana res Appium Claudium " illa humanitate et sapientia præditum per " se ipsa movisset, nisi hunc C. Claudi Fratris " sui competitorem fore putasset. Qui sive " patricius (*) sive plebeius esset (nondum

(*) *Scholium minutis sed quadratis litteris.*

Centum Senatores creavit Romulus: postea Tarquinius Priscus addidit alios centum *eosque* conscripsit, eoque (2) vocabulo conscriptis patribus dicti sunt conscripti. Post placuit populo addi familias plebeias ad senatum, et facti sunt senatores plebei. Tria ergo sunt genera quae venerunt ad senatum. Primum patrum genus, secundum conscriptorum genus, tertium plebeium. Sed conscriptorum et patriciorum unum est meritum. Non licebat patricium petere tribuniciam potestatem, sed si plebeius esset, petebat. Patricius senator fuerat Clodius *qui pepulit* in exilium Ciceronem Isti Claudi tres erant senatores fratres; unus qui modo consul est, alius qui Asiam tenebat praetor, tertius ille Claudius qui se de patricio plebeium fecerat (3). Pontifices non fiebant nisi de patriciis. Certi pontifices in Saliatu mensam, et in ceteris quibusdam sacerdotiis quae

(1) Quos versus virgulis distinguimus, ii sunt editi in Fragmentis hujus Orationis, quæ servavit Asconius.

(2) Cod. *cons*.

(3) Asconius ad Orat. contra Pison. Edit. Leyd. p. 162. ait, se iam sæpe significasse P. Clodii Appium Claudium fuisse fratrem. Tum duas familias Claudias, alteram patriciam alteram plebeiam nominat idem Asconius in *Fragm.* Commentarii ad Orat. pro Scauro p. 375.

« enim certum constituerat) cùm hoc sibi « certum (2) contentionem fore putabat « . Appius autem hoc maiorem etiam quod illum in pontificatus petitione, in saliatu, in ceteris meminerat fuisse patricium. Quamobrem se consule neque repelli Fratrem volebat, neque, si patricius esset, parem Scauro fore videbat, nisi hunc aliquo aut metu aut infamia perculisset. Ego id Fratri in honore

---

solebant administrare patricii, ubi administrassent haec sacerdotia, fiebant consules. Lex erat autem favens colonis, ut unus fieret de patriciis, alius de plebeis. Lex etiam erat ut liceret duos plebeios esse, non liceret duos patricios. Ergo necesse fuerat ut unus fieret plebeius, unus patricius. Priores quidem consules fiebant plebei: sed patricius administrabat infinita Sacerdotia, *sercoque* perveniebat ad consulatum. Contra plebeius cito veniebat. Sed melioris loci est patricius consul, quam plebeius. Scaurus antea patricius fuerat. Claudius qui frater est Claudi consulis aeque patricius fuit. Ambo patriciis e familiis migraverant ad plebem, qui patricii fuerant. Claudius nondum statuerat conpeteret ne patricius an plebeius? *Sed iste neutro in* gradu petere consulatum poterat . . . Ideo *igitur dicit Cicero* accusationem intendere M. Scauro, quod ei non poterat competere aut quasi patricius, aut quasi plebeius. (1)

---

(1) Moneo, me hoc scholium non potuisse integrum describere: adeo scriptura est partim obliterata, partim rescriptionis superinductione obruta.

(2) Videtur corrigendum *certam*. Narrat autem Cicero Pro Domo sua ad Pontif. XIII-XIV. P. Clodium in gentem Fonteiam per adoptionem transisse, ut e patriciis videlicet exiret, et tribunus plebis fieri posset. Qui locus Ciceronis, hanc illustrat partem Orationis pro Scauro.

Fratris amplissimo non concedendum putem? præsertim qui quid amor fraternus valeat, pæne præter ceteros sentiam. At enim Frater iam non petit: quid tum? si ille retentus a cuncta Asia supplice (1), si a negotiatoribus, si a publicanis, si ab omnibus civibus, sociis exoratus anteposuit honori suo commoda salutemque provinciæ, propterea putassem et exulceratum animum facile potuisse sanari? Quamquam in istis omnibus rebus, præsertim apud homines barbaros, opinio plus valet sæpe quam res ipsa. « Persuasum est (2) Sardis, « se nihil Appio gratius esse facturos, quam « si de Scauri fama detraxerint «. Multorum etiam spe commodorum præmiorumque ducuntur. Omnia consulem putant posse, præsertim ultro pollicentem. De quo plura iam non dicam. Quamquam ea quæ dixi non secus dixi, quam si eius frater essem: nec is (3) qui et est et qui multa dixit, sed is qui ego in meum (4) consuevi. Generi igitur totius accusationis resistere, Iudices, debetis: in quo nihil moderate, nihil considerate, nihil integre: contra improbe, turbide, festinanter, rapide: omnia conspiratione, imperio, auctoritate, spe, minis (5) videtis esse suscepta.

---

(1) Recole superius scholium ubi iste Claudius dicitur Asiæ præfuisse prætor.

(2) Hi duo versus sunt editi in Fragmentis Orationis huius collecti scilicet ex Arusiano Messo.

(3) Cod. *non is*.

(4) Forte supplendum *Fratrem*, aut potius emendandum *in eum*.

(5) Cod. *spem in his*.

Venio nunc ad testes, in quibus docebo non modo nullam fidem et auctoritatem, sed ne speciem quidem esse aut imaginem testium. Etenim fidem primum ipsa tollit consensio, quæ late facta est compromisso Sardorum et coniuratione rogitata. Deinde illa cupiditas quæ suscepta est spe et promissione præmiorum. Postremo ipsa Natio, cuius tanta vanitas est, ut libertatem a servitute nulla re alia, nisi mentiendi licentia distinguendam putet (1). Neque ego Sardorum querellis moveri nos numquam oportere *aio* (2). Non sum aut tam inhumanus, aut tam alienus a Sardis, præsertim cum Frater meus nuper ab his decesserit, cum rei frumentariæ Gn. Pompei missu præfuisset (3). Qui et ipse illis pro sua fide

---

(1) Sæpe Cicero in Sardos invectus est. In Orat. de Prov. Consil. VII. dicit eos *mastrucatos latrunculos* (fuit autem mastruca Sardiniense vocabulum scorteæ vestis). Epist. ad Famil. Lib. VII. 24. de Tigellio Sardo ait: „ in litteris pono non ferre „ hominem pestilentiorem patria sua „. Ibidemque „ Habes „ Sardos venales alium alio nequiorem „. Tum IX. 7. de Sardinia ait: „ Nec ullum habet (Cæsar) prædium deterius, sed „ tamen non contemnit „. Sed nimirum Ciceroni, præsertim in Orationibus, hic mos fuit, ut ad elevandam testium adversariorum fidem, eas gentes vituperaret, ad quas ii suum genus referrent. Sic in Orat. pro Flacco, quia testes adversarii erant græci, græcam gentem acerbissimis contumeliis perfundit. Et in Orat. pro Fonteio ut Gallos testes infringat, genti Gallicæ maledicit.

(2) Addo *aio*, quod deest in Codice.

(3) Vide epistolas plures Marci Ciceronis Lib. II. ad Q. Fratrem in Sardinia degentem. Iam vero ex hoc loco Orationis patet, quod olim Paulus Manutius in Commentario ad Epist. I. hujus Lib. II. suspicatus fuerat, Q. nempe Ciceronem non alia quam rei frumentariæ cura a Pompeio in Sardiniam fuisse missum. Et quidem Pompeium curam gessisse rei frumentariæ patet ex Orat. pro Domo sua X.

ignoscent alii viri boni ex Sardinia: credo enim esse quosdam. Neque ego cum de vitiis gentis loquor, neminem excipio. Sed tamen (1) est de universo genere dicendum, in quo fortasse aliqui suis moribus et humanitate, stirpis ipsius et gentis vitia vicerunt. Magnam quidem esse partem sine fide, sine societate et coniunctione nominis nostri res ipsa (2) declarat. Quæ est enim, præter Sardiniam, provincia quæ nullam habeat amicam P. R. ac liberam civitatem (*)? Africa ipsa parens illa Sardiniæ, quæ plurima et acerbissima cum maioribus nostris bella gessit, non solum fidelissimis regnis, sed etiam in ipsa provincia se a Societate punicorum bellorum, Utica teste (4), defendit. Hispania

(*) *Scholium rudioribus minutis litteris.*
„ Aliae civitates sunt stipendiariae, aliae liberae. Stipendiariae quae bello subiunguntur; liberae quae ad amicitiam sponte veniunt. Dicit Cicero: in omnibus provinciis, quae contra nos bella gerunt, invenimus aliquas civitates liberas, quae ad amicitiam nostram sponte venerunt. Sola Sardinia est, in qua nulla civitas nobis amica sit ". (3)

(1) Cod. *amen.*
(2) Cod. *re ipsa.*
(3) Sic Cicero pro Cornelio Balbo IX. „ Nam et stipendiarios ex Africa, Sicilia, Sardinia, ceteris provinciis multos civitate donatos videmus ".
(4) Tertio bello punico incipiente. Utica maxima post Carthaginem urbs Africæ ad Romanos a Pœnis descivit. Vide Appianum, Polybium legat. 142. Livii epitomem Lib. XLIX. De Scipionum autem nece et Gaditanæ urbis in romanos fide testatur etiam Cicero Orat. pro Cornelio Balbo XV.

ulterior Scipionum (*) . . . *bono* quanti quod habebat veniret.

Agedum ego defendi *Scau*rum . . . Triari: de*fend*e tu matrem . . . *int*erpretari non solvendo fuisse bona. Denique reus bo*na* . . proscrip*ta* esse bonis . . . . Te dixi libidinosam atque inprobam matrem infami ac noto adulterio iamdiu diligebat is, cum hanc suam uxorem anum et locupletem et molestam timeret: neque eam habere in matrimonio propter fœditatem, neque dimittere propter dotem volebat. Itaque compecto (1) cum matre Bostaris consilium cepit ut uterque Romam veniret. Ibi se aliquam rationem inventurum, quemadmodum illam uxorem duceret confirmavit. Hic opinio fuit, ut dixi (2), duplex: una non abhorrens a statu naturaque rerum, Arinis uxorem

(*) *Scholium minutis rudioribus litteris.*

Scipiones cum gererent in Hispania bellum occisi ambo sunt. Deficientibus tunc omnibus Hispaniae civitatibus ab amicitia populi romani, Gaditana sola civitas in fide mansit, defectumque ac sine imperatoribus romanum suscepit ac fovit exercitum.

(1) Nota Ciceronianum adverbium *compecto* a verbo compeciscor, quod verbum occurrit apud Plautum Pseud. 1. 5. 129. Ibidem tamen 126. Plautus habet *de compacto*.

(2) Nimirum Cicero in superiore lacuna egerat de morte Uxoris Arinis, quod colligitur etiam ex Marciano Capella Lib. v. de Quest. Rhet. ubi ait: „ An aliud in Scauriana succurrit, cum „ interposita disputatione tractatur ex quibus causis mors eveniat „ repentina ? „

et humanitate consuluit, et eis vicissim percarus et iucundus fuit. Pateat vero hoc perfugium dolori, pateat iustis querellis: coniuratio vi intercludatur, obsidietur (1) insidiis. Neque hoc in Sardis magis, quam in Gallis, in Afris, in Hispanis. Damnatus est L. Albucius (2) et C. Megaboccus (3) ex Sardinia, nonnullis etiam laudantibus Sardis (4). Ita fidem maiorem varietas ipsa faciebat. Testibus enim æquis, tabulis incorruptis tenebantur. Nunc est una vox, una mens non expressa dolore sed simulata, neque huius iniuriis sed promissis aliorum et præmiis excitata. At creditum est aliquando Sardis, et fortasse credetur aliquando: si integri venerint, si incorrupti, si sua sponte, si non alicuius inpulsu, si soluti, si liberi. Quæ si erunt, tamen sibi credi gaudeant et mirentur. Cum vero omnia absint, tamen

(1) Cod. *obsidiatur*.

(2) De L. Albucio qui Sardiniam rexit vide Divinat. in Verr. XIX. ubi dicitur fuisse defensus a C. Iulio in causa qua tamen cecidit, ut patet ex eodem Cicerone in Pison. XXXVIII. „ Albucius cum in Sardinia triumphasset, Romæ damnatus est „. Vide etiam de Prov. Consul. VII. ubi indicatur Albucii crimen.

(3) Hoc nomen occurrit apud Cic. II. ad Attic. 7. „ Megabocchus et hæc sanguinaria iuventus inimicissima est „. Megabacchum (una littera diversa) memorant Plutarchus in Crasso, et Appianus de bell. parth. n. 145., ut virum animi celsitudine et vi corporis insignem, qui in ea infesta pugna cum Parthis ad Carrhas, se ipsum confodit anno proximo post hanc Orationem a Cicerone dictam.

(4) Mos fuit ut reus, præter patronos, laudatores etiam adhiberet. Hi fuere interdum, si res ita ferret, homines provinciales, quos singulæ civitates ab eo administratæ, cum publica laudatione ad sublevandum rei periculum mittebant. V. Sigonium de Iudiciis Lib. II. cap. XIX. et ex. gr. laudationes Flacci in Orat. pro eo cap. XL.

se non respicient, non gentis suæ famam perhorrescent?

Fallacissimum genus esse Phœnicum omnia monumenta vetustatis atque omnes historiæ nobis prodiderunt. Ab his orti Phœni (1) multis Carthaginiensium rebellionibus (2), multis violatis fractisque fœderibus, nihil se degenerasse docuerunt. A Pœnis admixto Afrorum genere Sardi (3) non deducti in Sardiniam atque ibi constituti, sed amandati (4) et repudiati coloni. Quare cum integri nihil fuerit in hac gente plena, quam valde eam putamus tot transfusionibus coacuisse? Hic mihi ignoscet Gn. Domitius Singaius (*) (5) vir ornatissimus hospes et familiaris meus; ignoscent Deletones (6) ab eodem Gn. Pompeio civitate donati, quorum tamen omnium laudatione utimur (7);

(*) *Nota est in margine*; „ Civis romanus, quem romanum fecerat „ *forte Pompeius*.

(1) *Phœni*. Sic Codex.
(2) Cod. *rebelliinsibus*.
(3) De hac Sardorum origine testatur etiam Pausanias Phoc. XVII. Tum aliam Afrorum excensionem in Sardiniam memorant ibidem Pausanias et Strabo Lib. v. Et quidem Strabo diserte scribit ὕστερον δὲ Φοίνικες κατεκράτησαν οἱ ἐκ Καρχηδόνος *postea Phœnices Carthaginis incolæ eam obtinuerunt*.
(4) Cod. *amendati*.
(5) Etiam in Fragmento I. edito huius Orationis nominatur Gn. Domitius. Sed hic Singaius videtur Sardus.
(6) Sic videor legere in Codice, litteras tamen dubias punctis notavi. Vereor me recte non legere, quia hic populus in Sardinia non mihi occurrit apud Geographos veteres. Porro ait Cicero Orat. pro Cornelio Balbo XIV. „ Lex Gellia et Cornelia de„ finite potestatem Pompeio civitatem donandi dederat „.
(7) De Laudatoribus in iudiciis vide supra p. 12. nota 4.

ignoscent alii viri boni ex Sardinia: credo enim esse quosdam. Neque ego cum de vitiis gentis loquor, neminem excipio. Sed tamen (1) est de universo genere dicendum, in quo fortasse aliqui suis moribus et humanitate, stirpis ipsius et gentis vitia vicerunt. Magnam quidem esse partem sine fide, sine societate et coniunctione nominis nostri res ipsa (2) declarat. Quæ est enim, præter Sardiniam, provincia quæ nullam habeat amicam P. R. ac liberam civitatem (*)? Africa ipsa parens illa Sardiniæ, quæ plurima et acerbissima cum maioribus nostris bella gessit, non solum fidelissimis regnis, sed etiam in ipsa provincia se a Societate punicorum bellorum, Utica teste (4), defendit. Hispania

---

(*) *Scholium rudioribus minutis litteris.*

„ Aliae civitates sunt stipendiariae, aliae liberae. Stipendiariae quae bello subiunguntur; liberae quae ad amicitiam sponte veniunt. Dicit Cicero: in omnibus provinciis, quae contra nos bella gerunt, invenimus aliquas civitates liberas, quae ad amicitiam nostram sponte venerunt. Sola Sardinia est, in qua nulla civitas nobis amica sit ". (3)

---

(1) Cod. *amen.*

(2) Cod. *re ipsa.*

(3) Sic Cicero pro Cornelio Balbo IX. „ Nam et stipendiarios ex Africa, Sicilia, Sardinia, ceteris provinciis multos civitate donatos videmus „.

(4) Tertio bello punico incipiente, Utica maxima post Carthaginem urbs Africæ ad Romanos a Pœnis descivit. Vide Appianum, Polybium legat. 142. Livii epitomem Lib. XLIX. De Scipionum autem nece et Gaditanæ urbis in romanos fide testatur etiam Cicero Orat. pro Cornelio Balbo XV.

ulterior Scipionum (*) . . . *b*ono quanti quod habebat veniret.

Agedum ego defendi *Scau*rum . . . Triari: de*fend*e tu matrem . . . *int*erpretari non solvendo fuisse bona. Denique reus bo*na* . . pro*scripta* esse bonis . . . .
Te dixi libidinosam atque inprobam matrem infami ac noto adulterio iamdiu diligebat is, cum hanc suam uxorem anum et locupletem et molestam timeret: neque eam habere in matrimonio propter fœditatem, neque dimittere propter dotem volebat. Itaque compecto (1) cum matre Bostaris consilium cepit ut uterque Romam veniret. Ibi se aliquam rationem inventurum, quemadmodum illam uxorem duceret confirmavit. Hic opinio fuit, ut dixi (2), duplex: una non abhorrens a statu naturaque rerum, Arinis uxorem

(*) *Scholium minutis rudioribus litteris.*
Scipiones cum gererent in Hispania bellum occisi ambo sunt. Deficientibus tunc omnibus Hispaniae civitatibus ab amicitia populi romani, Gaditana sola civitas in fide mansit, defectumque ac sine imperatoribus romanum suscepit ac fovit exercitum.

(1) Nota Ciceronianum adverbium *compecto* a verbo compeciscor, quod verbum occurrit apud Plautum Pseud. I. 5. 129. Ibidem tamen 126. Plautus habet *de compacto*.
(2) Nimirum Cicero in superiore lacuna egerat de morte Uxoris Arinis, quod colligitur etiam ex Marciano Capella Lib. v. de Quest. Rhet. ubi ait: „ An aliud in Scauriana succurrit, cum „ interposita disputatione tractatur ex quibus causis mors eveniat „ repentina ? „

pælicatus (1) dolore concitatam, cum audisset Arinem cum illa sua metus et fugæ simulatione Romam se contulisse, ut cum antea consuetudo inter eos fuisset, tum etiam nuptiis iungerentur; arsisse dolore muliebri, et mori quam id perpeti maluisse. Altera non minus verisimilis, et, ut opinor, in Sardinia magis etiam credita, Arinem istum testem atque hospitem, Triari, tuum proficiscentem Romam negotium dedisse liberto, ut illi aniculæ non ille quidem vim adferret, neque enim erat rectum patronæ, " sed collum digitulis duobus oblideret „ (2), resticula cingeret, ut illa perisse suspendio putaretur. Quæ quidem suspicio valuit etiam plus ob hanc causam, quod cum agerent parentalia Norenses (3) omnes, qui suo more ex oppido exissent, tumulata est a liberto, suspendisse se dicta. Discessûs autem solitudo ei qui patronam suffocabat fuit quærenda, illi quæ volebat mori non fuit. Confirmata vero suspicio est, quod anu mortua libertus statim, tamquam opere confecto, Romam profectus est. Aris autem, simul ac libertus de morte uxoris nuntiavit, continuo Romæ matrem illam Bostaris duxit uxorem.

(4) Em quibus familiis quam fœdis quam

---

(1) Priscianus Lib. 6. qui huius loci refert quinque verba, scribit *pellicatus*.

(2) Extant hæc etiam quinque verba inter Fragmenta edita huius Orationis.

(3) Nora fuit olim Sardiniæ urbs, de qua cuncti Geographi veteres.

(4) Ita sine aspiratione.

contaminatis quam turpibus datis hanc familiam, Iudices! Em quibus testibus commoti, de quo homine, de quo genere, de quo nomine sententias feratis! Obliviscendum vobis putatis matrum in liberos (1), virorum in uxores scelera? Cernitis crudelitate mixtas libidines; videtis immanis duorum maximorum criminum auctores, quibus criminibus hæc tota apud ignaros aut invidos famata (2) causa est, omni facinore et flagitio deformatos habetis. Num igitur in his criminibus, Iudices, re (3) sit etiam aliqua suspicio non perpurgata, aut non refutata, non fracta? Quî igitur id factum est? Quia dedisti mihi, Triari, quod diluerem, in quo argumentarer, de quo disputarem. Quia genus huiusmodi fuit

---

(1) In superiore lacuna periit facinus impiæ matris in filium Bostarem, neque inter edita fragmenta satis certum vestigium huius rei apparet. Aliquod lumen affert locus Severiani *de Proposit. Adversarii*, ubi ex hac Oratione exemplum petens sic ait: „ Quæ incredibilia visa fuerint aut imbecillia, ita universa ponantur, sicut ab adversario dicta sunt, ut est illud: *Bostarem igitur quemdam Nerentem fugientem e Sardinia Scauri adventum*. Tum addit „ Cicero etiam augendi criminis causa: *prius illum sepultum, quam huic cænam sublatam*. Videtur igitur Mater dedisse operam ut filius occideretur, ne forte ille sibi nuptias cum Ariue impediret. Et quidem Bostarem fuisse occisum, patet omnino ex Martiano Capella Lib. v. cap. de Genere Demonstrativo, qui locus nobis est opportunissimus, quia etiam argumentum totius Scaurianæ explicare videtur. Ait igitur Capella: „ Multiplex vero ex pluribus quæstionibus causa consistit, ut repetundarum omnes Verrinæ: et pro Scauro, de Bostaris nece, de Arinla uxore, et decimis tribus exquiritur „. Hæc igitur nefaria Mater Bostaris scelere exequanda est illi famosæ Matri Cluentii.

(2) Sic Codex *famata*.

(3) Vel coniungatur *resit*.

criminum, quod non totum penderet ex teste, sed quod ponderaret Iudex ipse per se. Neque vero, Iudices quicquam aliud in ignoto teste (*) facere debemus, nisi ut argumento, coniectura, suspicione rerum ipsarum vim naturamque quæramus. Etenim testis non modo Afer (1) aut Sardus (sane si ita se isti malunt nominari) sed quivis etiam elegantior ac religiosior inpelli, deterreri, fingi, flecti potest: dominus est ipse voluntatis suæ, in quo est inpunita simulandi licentia. Argumentum vero quo quid est proprium rei (neque enim ullum aliud argumentum vere vocari potest) rerum vox est, naturæ vestigium, veritatis nota. Id qualecumque est, maneat inmutabile necesse est. Non enim fingitur ab Oratore, sed sumitur. Quare in eo genere accusationis si vincerer, succumberem et cederem: vincerer causa, vincerer veritate. Agmen tu mihi inducas Sardorum et catervas, et me non criminibus urgere, sed Afrorum fremitu terrere conere. Non potero equidem disputare, sed ad horum fidem & mansuetudinem (2) con*fugiam* . . . . . qui hanc familiam principem (3) . . . . Deo-

---

(*) *Scholium minutis rudioribus litteris.*
Cecidit locus communis duplex, unus argumentis esse credendum, alter testibus non credendum. Quis non te . . . argumenti . . .

(*) Dixit Cicero superius de africana origine Sardorum.
(2) Videtur Cicero ad perorationem deflectere.
(3) M. Scaurus pater, princeps Senatus fuit, teste Asconio in Argumento, et Cic. pro Sextio XVII. *Ad Principem et Se-*

rum immortalium Numen implorare potero, qui semper extiterunt huic Generi Nominique fautores. Poposcit imperavit eripuit coegit (1). Si docet tabulis, quoniam habet seriem quandam et ordinem contracti negoti confectio ipsa tabularum, contendam acriter, et quid in offendendo mihi .... quemadmodum mihi cum quoque confligendum sit considerabo. Sin unus color, una vox, una Natio sit omnium testium, si quod ii dicunt non modo nullis argumentis, sed ne litterarum quidem aliquo genere aut publicarum aut privatarum, quod tamen ipsum fingi potest, confirmare conantur; quo me vertam, Judices? aut quid agam? Cum singulis disputem? quid? ....
. . . .

Cetera desiderantur.

natus et civitatis M. Scaurum. Scauri infinitam magnificentiam in aedilitate describit Plinius Lib. XXXVI. 24.

(1) Videtur iterum agere Cicero de re frumentaria, de qua in divisione Orationis proposuit se dicturum. Sed universa haec pars Orationis intercidit.

CICERONIS

PARS ORATIONIS INEDITÆ

PRO TULLIO.

EDITORIS MONITUM.

Orationis pro M. Tullio pauci versus huc usque supererant, ex Prisciano, Quintiliano, Victorino et Martiano Capella eruti. Habes iam e Codice nostro partem Exordii et integram ferme Narrationem. Sed quis est iste M. Tullius, pro quo hæc Oratio dicta fuit? M. Tullium Deculam suspicatur Sigonius. Certe hic consulatum anno V. C. DCLXXII. gessit, Cicerone iam ad eloquentiæ laudem virescente: nam eo anno Quinctium ab eo defensum narrat Gellius lib. xv. cap. 28. *Iam argumentum Orationis pro Tullio liquet ex ipso fragmento quod apud Capellam (lib.* 5. *cap. de Partitione) legitur, nempe:* Damnum passum esse M. Tullium convenit mihi cum Adversario; hominibus armatis rem esse gestam, non inficiantur; a familia P. Fabii commissam, negare non audent. Iam dolo malo factum, ambigitur.

PRO TULLIO.

. . . . . ore, putavit ad officium suum pertinere adversario nulla in re parcere, quia me oportet Tullium pro Tullio facere homine coniuncto mecum non minus animo quam nomine. Ac mihi magis illud laborandum videtur, Recuperatores (1), ne quod antea nihil in istum (2) *dixisse* (3) probare possum, in eo repræhendar, quod hoc tempore respondeo. Verum et tum id feci quod oportuit, et nunc faciam quod necesse est. Nam cum esset de re pecuniaria controversia, quod damnum datum M. Tullio diceremus, alienum a mea natura videbatur, quidquam de existimatione P. Fabi dicere; non quia res postulare non videretur. Quid ergo est? Tametsi postulat causa, tamen nisi plane cogit, ingratiis ad maledicendum non soleo descendere. Nunc cum

(1) Iudicum Recuperatorum officium declarat Gellius Lib. xx. cap. 1. „ Iniuriis æstimandis Recuperatores se daturos dixerunt „. Item Festus voc. *Reciperatio* „ Per reciperatores reddantur res „ recipianturque, resque privatas inter se persequantur „. Apud Recuperatores acta est a Cicerone etiam causa pro A. Cæcina, de qua et de hac pro Tullio Auctor Dialogi *de Oratoribus* cap. xx. dicit: „ De exceptione et formula illa immensa volumina, „ quæ pro M. Tullio aut A. Cæcina legimus „. Ex quo dicto cognoscimus etiam hanc Orationem pro Tullio fuisse longissimam.

(2) In P. Fabium, ut patet inferius.

(3) Codex habet: „ ut quod antea nihil in istum dixi pro- „ bare possum quam in eo repræhendar etc. „. Porro *reprahendo* cum diphthongo vidi et in aliis antiquis codicibus

coactus dicam, siquid forte dicam, tamen id ipsum verecunde: modique faciam tantum, ut quoniam sibi me non esse inimicum potuit priore actione (1) Fabius iudicare; nunc M. Tullio fidelem certumque amicum esse cognoscat. Nunc hoc abs te, L. Quinti (2), pervelim impetrare, quod tametsi eo volo, quia mihi utile est, tamen abs te idcirco quia æcum est postulo, ut ita tibi multum temporis ad dicendum sumas, ut is (3) aliquid ad iudicandum relinquas. Namque antea non defensionis tuæ modus, sed nox tibi finem dicendi fecit. Nunc, si tibi placere potest, ne idem facias, id abs te postulo. Neque hoc idcirco postulo, quo te aliquid censeam prætterire oportere, aut non quam ornatissime et copiosissime dicere; verum ut semel unaque aliquid de re dicas: quod si facies, non vereor ne dicendo dies eximatur.

Iudicium vestrum est, Recuperatores, quantæ pecuniæ paret dolo malo familiæ P. Fabi vi hominibus armatis coactis vi damnum factum

(1) Quæ ait prior actio; quæ secunda in iudiciis, dixi ad Orat. pro Scauro p. 6. nota 3.

(2) Adversarius Ciceronis in hac causa et P. Fabii patronus fuit L. Quintius. De hoc Cicero in Bruto LXII. ait: „ Complures minime dignos elegantis conventus auribus, aptissimos „ cognovi turbulentis concionibus, quo in genere nuper L. Quintius fuit „. Reapse hic idem Quintius patronus fuit Oppianici in horribili illa causa Cluentii. Et eum quidem in ea Oratione sæpe exagitat Cicero, capite præsertim XL. ubi eum sic graphice describit; „ Facite enim ut non solum mores eius et arrogantiam, „ sed etiam vultum atque amictum, atque illam usque ad talos „ demissam purpuram recordemini „.

(3) Cod. *us is* pro *iis* more solito ut *Fabi* pro *Fabii*.

esse M. Tullio. Eius rei taxationem (1) nos fecimus: æstimatio vestra est: iudicium datum est in quadruplum (2). Cum omnes leges omniaque iudicia quæ paulo graviora atque asperiora videntur esse, ex improborum iniquitate et iniuria nata sunt; tum hoc iudicium paucis hisce annis propter hominum malam consuetudinem nimiamque licentiam constitutum est. Nam cum multæ familiæ dicerentur in agris longinquis et pascuis armatæ esse, cædesque facere; cumque ea consuetudo non solum ad res privatorum, sed etiam ad summam remp. pertinere videretur; M. Lucullus (3) qui summa æquitate ac sapientia ius dixit, primus hoc iudicium composuit: et id spectavit ut omnes ita familias suas continerent, ut non modo armati damnum nemini darent, verum etiam lacessiti, iure se potius quam armis defenderent. Et cum scirent de damno legem esse Aquiliam (4), tamen hoc ita existimavit, apud maiores nostros cum et res et cupiditates minores essent, et familiæ non magnæ magno metu continerentur, ut perraro fieret ut homo occideretur,

(1) *Rei taxationem fecimus*, nempe quantum damni Tullius sit passus supputavimus.

(2) Scilicet, ut reus, si damnetur, solvat quadruplum damni illati. De *iudicio in quadruplum* vide etiam Lib. III. in Verr. XXIX.

(3) M. Lucullus ius inter peregrinos prætor dixit, teste Asconio ad Orat. Ciceronis in toga candida, Frater Lucil is fuit, ut narrat Plutarchus in Lucullo.

(4) Latam scilicet ab Aquilio tribuno, cuius capita aliquot refert Caius ad Edictum provinciale. Vide Pitiscum voc. *Lex Aquilia*.

idque nefarium et singulare facinus putaretur; nihil opus fuisse iudicio de vi coactis armatisque hominibus. Quod enim usu non veniebat, de eo siquis legem aut iudicium constitueret, non tam prohibere videretur, quam admonere (1). His temporibus cum ex bello diuturno atque domestico res in eam consuetudinem venisset, ut homines minore religione armis uterentur; necesse putavit esse in universam familiam judicium dare, quod a familia factum diceret jure: et Reciperatores dare, ut quam primum res iudicaretur, et pœnam graviorem constituere, ut metu comprimeretur audacia: et illam latebram tollere, damnum, *iniuria si absit, inferri posse*: *ut privati* (2) ipsi statuerent, quo tempore possent suo iure arma capere, manum cogere, homines occidere. Cum iudicium ita daretur, ut hoc solum in iudicium venire videretur, ne vi hominibus coactis armatis vi damnum dolo malo familiæ datum, neque illud aderit INIURIA (3); putavit se audaciam improborum sustulisse,

---

(1) Sic prorsus idem Cicero in Orat. pro Roscio Amerino xxv. de Solone qui nullum supplicium parricidio statuerat, ait: „ Sapienter fecisse dicitur, cum de eo nihil sanxerit, quod antea „ commissum non erat, ne non tam prohibere, quam admonere „ videretur „.

(2) Cod. „ damnum iniuria quod in iis cum vis debet valere „ puta . . . . ex huiusmodi damno quod vicem armatus . . . „ Locus difficillimus lectu et obliteratus, qui sarcieudus videbatur, ut fecimus.

(3) Aquilius tulerat legem nequis vi armata damnum inferret *iniuria*: quam iniuriam siquis negare poterat, ea lege non damnabatur. M. Lucullus eo sublato vocabulo omnino edixit, nequis vi armata dolo malo damnum inferret, quæ lex spem defensionis succidebat.

cum spem defensionis nullam relinquisset (1).

Quoniam quod iudicium et quo consilio constitutum sit cognostis; nunc rem ipsam ut gesta sit, dum breviter vobis demonstro, attendite. Fundum habet in agro Thyrino (2) M. Tullius paternum, Recuperatores, quem se habere usque eo non moleste tulit, donec vicinum eiusmodi nactus est, qui agri fines armis proferre mallet, quam iure obtinere. Nam Fabius nuper emit agrum de C. Claudio senatore (cui fundo erat adfinis M. Tullius sane magno) dimidio fere incultum, exustis villis omnibus, pluris quam quanti integrum atque ornatissimum carissimis prætiis (3) ipse Claudius (4) . . . .

. . . .

clam circumscripsisset etiam consulari Macedonia et Asia. Etiam illud addam quod ad

---

(1) Etiam in aliis antiquis Codicibus vidi retentam *n* in præteritis verbo *relinquo*.

(2) Antiqua Urbs Lucaniæ fuit Turium, in cuius regione natum Cæsarem Octavianum narrat Svetonius in eius Vita cap. 7. (Sed tamen Acro ad Horatii Lib. 2. Satyr. 8. v. 20. dicit Thurium oppidum Calabriæ.) De Colonia latina in Thurinum agrum deducta vide Liv. xxxiv. 53. At noster Codex habet *Thyrinum* ex permutatione consueta inter se vocalium eiusdem aut proximi soni: nam *y* apud Veteres sonabat interdum ut *u*. Citat hunc locum Quintilianus Inst. Lib. iv. cap. 2. sub finem: cuius aliquæ editiones habent *in agro Tigurino*, ut et Codex unus Ambrosianus Quintiliani: Verum longe rectius aliæ editiones *in agro Thurino*, quod confirmant tres Codd. Ambr. eiusdem Quintiliani. Reapse quis prædium divitis Viri romani inter montes potius Helvetios, quam in Lucaniæ beato agro requirat?

(3) Prætium semper fere vidi cum diphthongo in antiquis Codd.

(3) E Codice dimidium huius folii cultro desectum fuit, unde lacunæ sex incommodissimæ extiterunt.

rem pertinet, Imperatore mortuo, pecuniam nescio quomodo quæsitam dum vult in prædio ponere, non posuit sed abiecit (1). Nihil adhuc . . *stultitiam suam* calamitate vicinorum corrigit, et quod stomachum suum damno Tulli explere conatus est. Est in eo agro Centuria quæ Populiana nominatur, Recuperatores, quæ (2) semper M. Tulli fuit, quam etiam pater possederat . . . posita esse et ad fundum eius convenire. Ac primum quod eum negoti totius et emptionis suæ pœnitebat, fundum proscripsit (3). Eum autem emptum habebat cum socio Gn. Acerronio viro optimo . . . . modum proscripsisse. Hominem appellat. Iste sane adroganter quod commodum fuit respondit: neque dum fines auctor (4) demonstraverat. Mittit ad procuratorem litteras et ad vilicum Tullius . . . . . facturum negavit: illis absentibus fines Acerronio demonstravit: neque tamen hanc Centuriam Populianam vacuam tradidit. Acerronius quomodo potuit sedet (5) orare ex . . . . . . *ag*mine eiusmodi semustulatus effugit.

Adducit iste interea in saltum homines ele-

---

(1) Eadem fere locutione contrarium dicit idem Cicero Philippic. III. cap. II. de Octaviano „ patrimonium suum effudit. „ Quamquam non sum usus eo verbo quo debui. Non enim effudit, sed in salute reip. collocavit „.

(2) Cod. *qui*.

(3) Fundum proscribere, est venalem proponere.

(4) Scilicet Fabius venditor.

(5) *Sedere* fuit non raro apud Latinos verbum supplicantium. Nepos in Pausania IV. „ Quem cum supplicem Dei videret in „ ara sedentem „. Tibul. Lib. 2. Eleg. 7. v. 15. „ Illius ad tumulum fugiam supplexque sedebo „.

ctos maximis animis et viribus, et iis arma quæ cuique ab Italia atque apta essent comparat, prorsus ut quivis intellegeret (1) non eos ad rem rusticam, verum ad cædem ac pugnam comparari. Brevi illo tempore Q. Cati Æmiliani hominis honesti, quem vos nostis, duo (2) homines occiderunt: multa alia fecerunt: passim vagabantur armati, non obscure sed ut plane intellegere viderentur ad quam rem parati essent: agros, vias denique infestas habebant. Venit in Tyrinum (3) interea Tullius. Deinde iste pater familias Asiaticus beatus novus arator et idem pecuarius, cum amputaret in agro, animadvertit in hac ipsa Centuria Populiana ædificium non ita magnum, servumque M. Tulli Philinum. Quid vobis, inquit, istic negoti in meo est? Servus respondit pudenter at non stulte, Dominum esse ad villam: posse eum cum eo disceptare, siquid vellet. Rogat Fabius Acerronium, nam ibi tum erat, ut secum simul veniat ad Tullium. Venit. Ad villam erat Tullius. Appellat Fabius, ut aut ipse Tullium deduceret, aut ab eo deduceretur (4). Dicit deducturum se Tul-

---

(1) *Intellego* pro *intelligo* constantissime vidi in multis antiquis Codicibus.

(2) *Duo* pro *duos*, quod Grammatici concedunt.

(3) Superius scriptum est *Thyrinum*. Etiam codex unus Quintiliani Ambrosianus in loco supra citato habet sine aspiratione Tyrinum.

(4) Deducere aliquem de possessione, est eumdem expellere, vel ea privare. Confer pro A. Cæcina VII. Denuntiat igitur Tullio Fabius optionem, ut de agro controverso aut ipse facessat, iudicio interposito, aut se esse ei cessurum.

lius, vadimonium Fabio Romam promissurum. Manet in ea conditione Fabiu .... (1).

Proxima nocte iam fere cum lux adpropinquaret, ad illud ædificium, de quo antea dixi, quod erat in Centuria Populiana, servi P. Fabi frequentes armatique veniunt. Introitum ipsi sibi manu (2) patefaciunt: homines magni prætii servos M. Tulli nec opinantes adoriuntur, quod facile factu fuit. Neque iam multos æque repugnantes multi armati paratique occidunt. Tantumque odii crudelitatisque habuerunt, ut eos omnes gurgulionibus (3) insectis relinquerent: ne siquem semivivum ac spirantem relinquissent, minor his honor haberetur. Præterea tectum villamque disturbant. Hanc rem tam atrocem tam indignam tam repentinam nuntiat M. Tullio Philinus quem antea nominavi, qui graviter saucius e cæde (4) effugerat. Tullius statim dimittit ad amicos, quorum ea vicinitate tum illa bona atque honesta copia præsto fuit. Omnibus acerba res et misera videbatur. Cum Amici in comm. . . . .
. . . .

Reliqua desiderantur .

---

(1) Sic in Verrem Act. 1. cap. VI. de simili fere re inquit Cicero: „ Mansit in ea conditione atque pacto *Verres* „.

(2) Cod. *manuque* .

(3) Hic locus citatur a Capella Lib. V. cap. de elocutione, omisso nomine huius Orationis: sed iam apparet ex qua citaverit.

(4) Cod. *ceda* .

SUPPLEMENTUM
ORATIONIS TULLIANÆ
PRO FLACCO

INEDITUM

EDITORIS MONITUM.

In *Oratione* pro Flacco *duæ sunt insigniores lacunæ, una ante caput* III. *altera ante* IX. *Censeo Fragmentum hoc collocandum ante caput* III. *ita ut expleat primam lacunam saltem ex parte. Agitur in capite* III. *edito de muneribus a Flacco gestis non sine optima fama pluribus in provinciis, et de testium adversariorum iniquitate atque ignobilitate. Atqui in nostro Fragmento de his ipsis agitur; ergo huc pertinere putandum est. Et quidem quum in fine Fragmenti dicatur Flaccus puer cum patre consule ad bellum esse profectus, in principio autem capitis* III. *editi munera, quibus Flaccus in reliqua vita functus est, enumerentur, videtur omnino Fragmentum hoc inserendum esse primæ lacunæ Orationis.*

FRAGMENTUM INEDITUM ORATIONIS PRO FLACCO.

. . . . externum cum domestica vita naturaque constarent. Itaque non patiar D. Læli (1), te tibi hoc sumere, atque hanc ceteris in posterum, nobis in præsens tempus legem *et* conditionem *constituere* (2) . . . . Cum adulescentiam notaris, cum relicum (3) tempus ætatis turpitudinis maculis consperseris, cum privatarum rerum ruinas, cum domesticas labes, cum urbanam infamiam, cum Hispaniæ, Galliæ, Ciliciæ, Cretæ, quibus in provinciis non obscure versatus est, vitia et flagitia protuleris; tum denique quid Molitæ (4) et Loreni de L. Flacco existiment audiemus.

Quem vero tot iam gravesque provinciæ salvum esse cupiant, quem plurimi cives tota ex Italia devincti necessitudinis vetustate defendunt, quem hæc communis omnium nostrum patria propter recentem summi benefi-

(1) D. Lælius fuit L. Flacci accusator de repetundis ex Asia.

(2) Dimidia columnæ pars abscissa fuit e Codice.

(3) *relicum* pro *reliquum*. Sic in antiquis Codd. sæpe vidi *ecum* pro *æquum*, *anticum* pro *antiquum* etc.

(4) Codex aperte *Molitæ*, sed videtur scribendum *Tmolitæ* aut *Timolitæ*. Vide huius Orationis caput III. editum: Tullius nimirum indicat adversarios testes ex oppido ad Tmolum Phrygiæ montem.

Loreni item videtur nomen derivatum ab ignobili Asiæ vico. Porro Tullius, ut testium infringat auctoritatem, obscuritatem eorum patriæ deridet.

cii (1) memoriam complexa teneat; hunc etiamsi tota Asia deposcit ad supplicium, defendam, resistam. Quid si neque tota, neque optimos, neque incorruptos; neque sua sponte, nec iure, nec more, nec vere, nec religiose, nec integre? si improvisa, si sollicitata, si concitata, si coacta, si impia; si temere, si putide, si inconstanter nomina misit in hoc iudicium per egentissimos testes, ipsa autem nihil queri v .... de iniuriis potest? Tamen ne, Iudices, hæc ad breve tempus audita longinqui temporis cognitarum rerum fidem derogabunt?

Tenebo igitur hunc ordinem defensor, quem fugit inimicus, et accusatorem urgebo atque insequar, et ultro crimen ab adversario flagitabo. Quidest, Læli, numquid ea .... vere .... dicis? qui quidem non in umbra neque in illius ætatis disciplinis artibusque versatus est. Etenim puer cum patre consule ad bellum est profectus. Nimirum etiam hoc ipso nomine aliquid . . . . asus (2).

---

(1) Flaccus Ciceronem adiuverat ad Catilinæ coniurationem opprimendam, ut patet ab exordio huius Orationis, et ex Catilinaria III. cap. II.

(2) Dimidia columnæ pars abscissa fuit e Codice.

TULLIANAE ORATIONIS PRO COELIO EDITAE

VARIÆ ALIQUOT LECTIONES

ex uno folio eiusdem Codicis antiquissimi.

Editionis Codicis	Werburgii Editio	Codex
Col. I.		
T. I. p. 663. v. 38.	emittendi	eximendi
v. 40.	neque proprium quæ- stionis crimen . .	(neque proprium (quidem crimen quæstionis
Col. II.		
v. 2.	discessit.	decessit
5.	extiterunt	extiterant
9.	abiit	abit
—.	querelæ	querellæ
12.	postea nemini . . .	postea nemini umquam

IMPRIMATUR

Candidus M. Frattini Archiep. Philipp. Vicesg.